

**ЖАНРОВО-ПОНЯТІЙНА СУТНІСТЬ РОМАНУ-ТРАВЕЛОГУ:
ХУДОЖНЬО-ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ**

У статті розкриваються провідні змістоформальні складові роману-травелогу у художньому просторі літератури «подорожі». У дослідженні підкреслюється, що подорож (уявна або реальна) і авторський підхід до її змалювання безпосередньо у літературному творі і стають домінантами жанрової природи роману травелогу. Особлива увага звертається на специфіку наративу в даній геноформі.

Ключові слова: література «подорожі», роман-травелог, автор, подорож, наратив, опис

The article reveals the leading content-formal components of the travelogue novel in the artistic space of travel "literature". The study emphasizes that the journey (imaginary or real) and the author's approach to depicting it directly in the literary work become dominant in the genre nature of the travelogue novel. Special attention is paid to the specificity of the narrative in this genoform.

Key words: "travel" literature, travelogue novel, author, journey, narrative, description

Генологічні студії на сучасному етапі наукового осмислення художнього слова є одним із провідних напрямів досліджень, водночас перспективним і закоріненим у багатовікову літературознавчу традицію.

Сучасна літературознавча думка, ідентифікуючи роман як велику епічну форму зображення життя людини у тісному зв'язку із суспільним життям соціуму, зазначає, що у процесі лонгитюдного розвитку вказаного жанру виникло розмаїття його геноформ: авантюрний, пригодницький, крутійський, родинно-побутовий, роман-виховання, історичний тощо та роман-травелог (подорож) [2]. Питання сутності самого поняття «травелог» в умовах сучасного літературознавчого простору постійно в полі зору науковців.

Сам термін, уведений у простір сьогодення американським мандрівником Б. Холмсом, з точки зору Л. Джигун, походить від англійського «travelogue» («подорож» – О. У.) і «... це не просто хронологія поїздки, а реакція на побачене й літературно оформлена на папері, в залежності від індивідуального стилю мандрівника, його художнього смаку» [3, с. 37].

Як відомо, художній твір як результат реалізації авторського задуму, індивідуально-творчої, особистісно-неповторної діяльності письменника певною мірою завжди спроектований на реальний світ і виростає з нього, продовжуючи його на особливому фікційному рівні. Своєрідність авторського художнього світу в багатій палітрі жанрово-структурних форм зумовлюється усвідомленим вибором митця засобів і шляхів зображення світу реальності в художньому тексті. У плані нашого дослідження – це звернення уваги письменства на потенційні творчі можливості подорожі, адже це «захоплююча та спокуслива форма оповіді» [7, р. 2].

Виникнення і розвиток окресленої позиції митця, за твердим переконанням науковців, пов'язане насамперед зі світом подорожей, починаючи з часів Античності, Середньовіччя та особливо – Просвітництва, епохи дійсно великих географічних відкриттів та мандрівок. І саме друга половина і кінець XVIII ст. стає періодом розвитку літератури «подорожі» у світовій літературній традиції загалом. Її творцям вдалося зробити неможливе: залишаючись митцями свого часу, вірними вимогам своєї епохи, вони створили образи і сюжети, що стали «вічними» і надихали письменство наступних поколінь. Як доказ – успіх «Сентиментальної подорожі...» Л. Стерна (1768 р.).

У творчості митців-романтиків провідним мотивом стає подорож розчарованого романтичного героя у далекі країни. Змалювання його мандрів давало можливість романтичним митцям – найбільш відомі Дж. Байрон, Р. Мелвілл – змальовувати і свої власні роздуми про духовні цінності людського життя і розкривати особливості інших культур, історичних умов, природи, умов буття. Не залишились осторонь від потенційних можливостей мотиву подорожі і письменники-реалісти, зреалізувавши всі його творчі компоненти в художніх текстах реалістичного роману в багатстві його змістоформ. Значного успіху в цьому процесі досягнув Ч. Діккенс, відомий реаліст вікторіанської доби.

Не можна не погодитися з думкою Н. Копистянської, що просторово-часова структура художнього тексту є засобом тлумачення буття через художність та мову твору [4, с. 438]. За твердженням сучасних дослідників, поетика просторово-часових відносин, проблема авторського світосприйняття у романі-травелозі зумовлюється насамперед концептом подорожі. А звідси, подорож як літературознавчо-понятійна категорія і стає центром уваги науковців у процесі її аналітичного зрізу конкретних романних змістоформ [6, с. 139].

У процесі розгляду літературознавча думка насамперед звертає увагу на багатство форм змалювання, яке включає «широке коло джерел, написаних у вигляді дорожніх щоденників або за матеріалами, зібраними під час подорожі», а звідси виникнення і функціонування наукової (вченої) подорожі та літературної [7]. Дихотомічна сутність самого поняття «подорож» розкриває особливості її розвитку: первинне функціонування у формах небелетристичної оповіді, запису пересування територією мандрів – наприклад Х. Колумба, А. Веспуччі, Дж. Кука, Ф. Нансена та ін. – як інструмент географічних знань і поступовий перехід до образно-художнього її змалювання у власне літературних жанрах, а отже – і роману.

На відміну від наукової створення подорожі літературної у різножанрових текстах включає не тільки пізнавальний характер, повідомлення нових відомостей про простір пересування, а й обов'язково емотивний, передача вражень, емоцій, почуттів, роздумів від побаченого і пережитого з метою естетичного впливу і формування певних ціннісних позицій майбутнього читача. Не можна не погодитись з чіткістю наукової позиції сучасної дослідниці літератури «подорожі», що «вони надають інформацію не тільки про географію, а й про людську натуру» [7, р. 2].

Вибір митцем, автором твору саме літературної подорожі, її маршруту (в плані нашого дослідження – роману-травелогу) залежить від багатьох суб'єктивних та об'єктивних факторів. Домінантними у цьому творчому процесі виступають насамперед мета та творчі уподобання самого митця у процесі її створення. Вибір траєкторії маршруту та її змістовно-формальна наповненість підпорядковані авторській волі з метою знайти відповідний відгук у майбутній читацькій аудиторії. К. Блентон стверджує, що «... кожен письменник-мандрівник знає, що мапи і книги розповідають тільки частину правди. За допомогою яких процесів і засобів він може описати, інтерпретувати, відтворити людей та місця, що є іншими для нього? Які зустрічі треба описати, а які ні? Які краєвиди варто прославляти, а якими річками можемо знехтувати? Незважаючи на усі ці труднощі, кожний письменник-мандрівник знає, що він чи вона знайде спосіб» [7, р. 1].

Відтак, саме маршрут подорожі формує і стає базисом художньо-творчого простору твору загалом, відбувається зустріч героя-оповідача з найрізноманітнішими подіями, ситуаціями; він стає або їх учасником, або свідком, знайомиться з величезною кількістю людей і вступає з ними в спілкування. Переміщення героя-мандрівника у просторі мандрів і події, які відбуваються з ним, розміщені лише в хронологічному порядку. Будучи близьким до авантюрного та пригодницького, роман-травелог характеризується художньою двосвітністю. Динаміка наративу завжди поєднується зі статикою найрізноманітніших описів у самому творі: краєвиди, світ природи місцевості подорожі, часто екзотичної, невідомої, буттєві епізоди з життя персонажів, їх звичаї,

традиції тощо. Фактаж подорожі безпосередньо пов'язаний із дійсністю і відбиває все розмаїття її реалій. Але їх змалювання і зображення ніколи не виключає входження в змістоформу літературного твору подорожі і витворів уяви, вигадки, творчого вимислу його автора. Звідси, наявність не тільки реальних, а і вигаданих мандрів, їх маршрутів та подій персонажної системи літературного тексту подорожі [7, р. 2].

Відтак, особливу роль у процесі змалювання подорожі (реальної або уявної) у романі-травелозі відіграє саме автор, насамперед як носій певного світогляду, який він і прагне розкрити власне у його змістоформі, реалізуючи все багатство власного творчого потенціалу, особливості індивідуального стилю. На думку сучасної дослідниці, «... відголоски між спостерігачем і об'єктом спостереження, між власним «я» і оточуючим світом дозволяють авторам висвітлювати локальне, розмірковуючи про всесвітнє» [7, р. 5].

Домінантно-змістовне тлумачення слова «подорож» у науковій літературі і спрямовувало увагу дослідників-літературознавців на визначення провідних жанрових рис і роману-травелогу. Ця геноформа розглядається як своєрідний формант змалювання поїздки або пересування мандрівника невідомою, віддаленою від постійного місця проживання територією або створеною самим митцем із метою їх зображення, розкриття власної світоглядної позиції письменника та естетичного впливу на майбутнього читача.

Художньо-прагматичний досвід функціонування роману-травелогу в літературному просторі засвідчує тісний взаємозв'язок із запитамі майбутньої читацької аудиторії, духовними концептами певної історичної епохи і конкретного націо-соціуму. Саме ці риси роману-травелогу забезпечили довготривалість і активність його власне літературного життя у світовому культурному просторі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Білецька Н. Жанр травелогу на українському книжковому ринку. *Коло*. 2013. № 5. С. 41–44
2. Галич О. А. Вступ до літературознавства: підручник для студ. вищ. навч. закл. Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2010. 228 с.
3. Джигун Л. Жанр літературного травелогу в структурі мемуарів українських еміграційних письменників. *Філологічний дискурс*. 2017. Вип. 5. С. 35–48
4. Копистянська Н. Жанр, жанрова система у просторі літератури. Львів: ПАІС, 2005. 468 с.
5. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Громяк, Ю. І. Ковалів та ін. К.: ВЦ «Академія», 1997. 752 с.
6. Саєнко В., Гуша Л. Модифікація травелогу в сучасній українській та німецькій лутературах. *Вісник ОНУ. Сер. : Філологія*. 2016. Т. 21. Вип. 1 (13). С. 133–147
7. Blanton C. *Travel writing: the self and the world*. New York: Routledge, 2002. 148 pp.

Рекомендує до друку науковий керівник Горбонос О.В.